

Ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelma 2023–2025 Pohjois-Karjala

Hyväksytty hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen lautakunnassa 12.1.2023

Päivitetty:

26.2.2025

Sisällysluettelo

1	Johdanto	3
2	Ehkäisevää päihdetyötä ohjaavat lait, strategiat ja suunnitelmat	4
2.1	Lakisääteiset tehtävät	4
2.2	Ehkäisevää päihdetyötä ohjaavat kansalliset ja maakunnalliset strategiat ja suunnitelmat	4
3	Ehkäisevän päihdetyön rakenteet Pohjois-Karjalassa	7
3.1	Ehkäisevän päihdetyön rakenteet hyvinvointialueella	7
3.2	Ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa	7
3.3	Pohjois-Karjalassa toimivat ehkäisevän päihdetyön verkostot	9
3.4	Asukkaiden ja järjestöjen osallisuus ehkäisevässä päihdetyössä	10
4	Päihteiden käyttö ja pelaaminen sekä niiden aiheuttamat haitat Pohjois-Karjalassa	11
4.1	Päihteiden käytöltä suojaavat tekijät ja riskitekijät	11
4.2	Päihteiden käyttö ja pelaaminen Pohjois-Karjalassa ikäryhmittäin	12
4.3	Päihdetilannekyselyn tulokset	17
4.4	Kuntien ja hyvinvointialueen vähimmäistietosisältöasetuksen indikaattorit ja HYTE-kerroin ...	18
5	Johtopäätökset ja kehittämistarpeet	20
6	Ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelma 2023–2025	21
7	Lähteet	28

Tekijät

Toimintasuunnitelman on koonnut ennaltaehkäisevän päihdetyön asiantuntija Ellinoora Ojala

Lisäksi seuraavat tahot ovat osallistuneet tai saaneet mahdollisuuden kommentoida toimintasuunnitelmaa:

- Pohjois-Karjalan ehkäisevän päihdetyön verkosto
- Siun soten hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ohjausryhmä
- Pohjois-Karjalan kansanterveyden keskuksen EPT-työryhmä
- Hyvinvointialueen vaikuttamistoimielimet (nuorisovaltuusto, vanhusneuvosto, vammaisneuvosto, lapsi- ja perheasiainneuvosto sekä osallisuusvaliokunta)

1 Johdanto

Ehkäisevä päihdetyö on työtä päihteiden käytön sekä niistä aiheutuvien haittojen ehkäisemiseksi ja vähentämiseksi. Ehkäisevä päihdetyö on osa hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämistä, jota tekevät yhdessä kunnat, hyvinvointialueet ja alueen muut toimijat. Pitkäjänteinen ehkäisevä päihdetyö vähentää inhimillistä kärsimystä, sosiaali- ja terveyspalvelujen tarvetta sekä väestöryhmien välisiä terveyseroja, lisää työn tuottavuutta ja varmistaa väestön työ- ja toimintakyvyn myös tulevaisuudessa. (THL 2020). Ehkäisevää päihdetyötä tehdään vahvistamalla päihteiden sekä tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön sekä rahapelaamiseen vaikuttavia suojatekijöitä tai vähentämällä riskitekijöiden vaikutusta.

Ehkäisevä päihdetyö kuuluu kuntien ja hyvinvointialueiden lakisääteisiin tehtäviin (Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä 523/2015). Lain mukaan ehkäisevä päihdetyö kattaa alkoholin, tupakan, huumausaineiden ja muiden päihtymiseen käytettävien aineiden sekä rahapelaamisen aiheuttamien haittojen ehkäisyn. Viime aikoina rahapelaamisen rinnalla on alettu puhua myös digipelaamisen haitoista. Sosiaali- ja terveysministeriö johtaa ehkäisevää päihdetyötä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL vastaa työn kansallisesta ohjauksesta ja kehittämisestä, ja aluehallintovirastot ohjaavat ja tukevat kuntia sekä hyvinvointialueita lain mukaisen työn toteutumisessa. Pohjois-Karjalassa Siun sote (Pohjois-Karjalan hyvinvointialue) koordinoi alueellista ehkäisevää päihdetyötä. Siun soten kehittämispalvelut vastaavat hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen koordinaatiosta, jonka yksi osa-alue ehkäisevä päihdetyö on.

Tämä on Pohjois-Karjalan ensimmäinen kokoava ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelma, johon on kuvattu alueella tehtävän ehkäisevän päihdetyön kokonaisuus. Se on tarkoitettu hyödynnettäväksi erityisesti Pohjois-Karjalan alueen kunnille, sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoille, kunta- ja aluevaltuutetuille sekä järjestö-, seurakunta-, oppilaitos- ym. toimijoille oman työnsä tueksi. Suunnitelmaan on kirjattu keskeiset keinot, joilla ehkäisevän päihdetyön rakenteita saadaan vahvemmiksi, viestintää suunnitelmallisemmaksi, asukkaiden osallisuutta lisättyä ja käyttöön toimivaksi todettuja ehkäisevän päihdetyön menetelmiä. Asiakirjan kappaleissa 2–5 on kuvattu ehkäisevän päihdetyön lainsäädäntöä, kansallista ohjausta, tämänhetkisiä rakenteita ja päihdetilannetta. Varsinainen toimintasuunnitelma löytyy taulukoituna kappaleesta 6. Suunnitelmassa tarkennetaan toimenpidetasolle kuntien ja hyvinvointialueen lakisääteisiä ehkäisevän päihdetyön tehtäviä ja muita keskeisiä kehittämistoimenpiteitä Pohjois-Karjalan alueella.

2 Ehkäisevää päihdetyötä ohjaavat lait, strategiat ja suunnitelmat

2.1 LAKISÄÄTEISET TEHTÄVÄT

Ehkäisevä päihdetyö kuuluu kuntien ja hyvinvointialueiden lakisääteisiin tehtäviin. Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä (523/2015) varmistaa ehkäisevän päihdetyön toimintaedellytykset ja edistää siten terveyden ja hyvinvoinnin tasa-arvoa. Lisäksi ainakin [alkoholilaki](#), [tupakkalaki](#), [arpajaislaki](#) sekä [laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä](#) määrittävät myös ehkäisevään päihdetyöhön liittyviä asioita.

Kuntien ja hyvinvointialueiden lakisääteiset tehtävät ehkäisevässä päihdetyössä ovat:

(THL 2022 laatima koonti)

- Ehkäisevän päihdetyön huomioiminen osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä sekä sitä koskevaa suunnittelua ja seurantaa (ml. vuosittaiset neuvottelut).
- Päihdeolojen seuranta alueittain ja väestöryhmittäin sekä niitä koskeva tiedotus.
- Päihde-, tupakka- ja nikotiini- sekä rahapelihaittoja ja niiden vähentämistä koskeva viestintä yksilöille ja koko väestölle.
- Päihde-, tupakka- ja nikotiini- sekä rahapelihaittojen ehkäisevän osaamisen lisääminen ja tukeminen kaikissa kunnan ja hyvinvointialueen tehtävissä.
- Ehkäisevän päihdetyön toimien esittäminen ja edistäminen eri hallinnonaloilla.
- Toimien sovittaminen yhteen kunnan ja hyvinvointialueen välillä sekä eri toimijoiden (mm. poliisi, alkoholi- ja tupakkalakien noudattamisen valvonta, elinkeinoelämän ja ehkäisevään päihdetyöhön osallistuvat yleishyödylliset yhteisöt) kanssa.
- Asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen haittojen vähentämiseksi.

Kunnat huolehtivat lakisääteisistä tehtävistään omassa toimintaympäristössään ja omissa palveluissaan hallinnonrajat ylittäen. Hyvinvointialue varmistaa ehkäisevän päihdetyön tehtävien toteutumisen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa sekä tukee kuntia ehkäisevän päihdetyön toteuttamisessa ja kehittämisessä. Työn vaikuttavuuden lisäämiseksi on tärkeää tehdä sitä samansuuntaisesti.

2.2 EHKÄISEVÄÄ PÄIHDETYÖTÄ OHJAAVAT KANSALLISET JA MAAKUNNALLISET STRATEGIAT JA SUUNNITELMAT

[Kansallinen päihde- ja riippuvuusstrategia](#) (STM 2021a) linjaa Suomessa tehtävää päihde- ja mielenterveystyötä vuoteen 2030 saakka ja se kulkee käsi kädessä [kansallisen mielenterveysstrategian ja itsemurhien ehkäisyohjelman 2020-2030](#) kanssa. Ehkäisevän päihdetyön osalta strategiat korostavat erityisesti päihde- ja riippuvuusongelmien varhaista tunnistamista sekä vähentämisen ja lopettamisen

tukea laajasti eri palveluissa sekä palvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden lisäämistä. [Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelmassa vuosille 2022-2025](#) (STM 2022) nostetaan esiin myös yhteys perhe- ja lähisuhdeväkivallan ja päihteiden käytön välille. On tärkeää lisätä tietoisuutta ja tunnistaa perhe- ja lähisuhdeväkivallan tekijät ja uhrit yhä paremmin riskiryhmänä myös ehkäisevän päihdetyön näkökulmasta. Alkoholin ja muiden päihteiden käyttöön voi liittyä lähisuhdeväkivaltaa, ne voivat altistaa väkivallalle tai lisätä sitä. Toisaalta lähisuhdeväkivalta voi myös johtaa päihteiden käyttöön.

Kokonaan ehkäisevään päihdetyöhön kohdennettu [Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma](#) (STM 2021b) sisältää painopistealueet työlle vuoteen 2025 saakka. Toimintaohjelma tukee ehkäisevän päihdetyön järjestämistä koskevan lain toimeenpanoa antaen suuntaviivat alueilla ja kunnissa tehtävälle työlle. Toimintaohjelman kuusi painopistealuetta on kuvattu alla, ja niihin liittyvät toimenpiteet koskevat laajasti eri toimijoita.

Pohjois-Karjalaan laadittu [hyvinvointistrategia 2020-2025](#) (Pohjois-Karjalan maakuntaliitto 2019) ja sen [toimintasuunnitelma](#) (Pohjois-Karjalan maakuntaliitto 2020) linjaavat hyvinvointiin liittyviä tavoitteita ja toimenpiteitä seuraaville vuosille. Moni näistä tavoitteista on sellainen, jolla ehkäistään myös päihteiden käyttöä ja siitä aiheutuvia haittoja laajemminkin. Esimerkiksi päihdeongelmien vähentäminen, yksinäisyyden kokemuksen vähentäminen, osallisuuden kokemuksen lisääminen, savuttomuuden edistäminen ja työllisyyteen kannustaminen ovat tavoitteita, jotka edistävät myös päihdeettömyyttä tai vähentävät päihdehaittoja. [Siun soten alueellisessa laajassa hyvinvointikertomuksessa 2022](#) yhdeksi hyvinvoinnin haasteeksi on nähty mielenterveyteen ja päihteiden käyttöön liittyvät pulmat.

Alle on listattu edellä mainituissa strategisissa asiakirjoissa annettuja toimenpidesuosituksia ehkäisevään päihdetyöhön Pohjois-Karjalassa:

- Pakka-toimintamallin käyttöönotto kunnissa.
- Vanhemmuuden tuen menetelmien käyttöönotto (esim. Lapset puheeksi).
- Savuttomaksi kunnaksi julistautuminen ja sen periaatteiden noudattaminen.
- Järjestötoimijoiden kouluttaminen päihteisiin liittyvien haasteiden tunnistamiseksi ja palveluihin ohjaamiseksi.
- Viestinnälliset toimenpiteet lisäämään sekä sote-ammattilaisten että väestön tietoa, osaamista ja ymmärrystä päihteisiin liittyen.

Koko maakuntaa koskevien strategioiden lisäksi Pohjois-Karjalan kuntien laajoista hyvinvointikertomuksista ja -suunnitelmista löytyy ehkäisevään päihdetyöhön liittyviä tavoitteita ja

toimenpiteitä. Lähes kaikki kunnat ovat nostaneet ehkäisevän päihdetyön kehittämisen ja/tai päihteiden käytön vähentämisen yhdeksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tavoitteeksi kuluvalle valtuustokaudelle. Joensuun kaupungilla ja Liperin kunnalla on tällä hetkellä myös voimassa oleva ehkäisevää päihdetyötä tarkentava suunnitelma (Joensuun kaupunki 2022: [Ehkäisevän päihdetyön suunnitelma 2022-2025](#) & Liperin kunta 2021: [Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelma 2022–2024](#)). Muissa kunnissa ehkäisevää päihdetyötä linjataan osana kunnan hyvinvointikertomusta ja -suunnitelmaa.

3 Ehkäisevän päihdetyön rakenteet Pohjois-Karjalassa

3.1 EHKÄISEVÄN PÄIHDETYÖN RAKENTEET HYVINVOINTIALUEELLA

Toimivat ehkäisevän päihdetyön rakenteet edesauttavat laadukkaan ja pitkäjänteisen toiminnan. Ehkäisevän päihdetyön rakenteita hyvinvointialueella ovat:

- **Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen lautakunta**, joka toimii ehkäisevää päihdetyötä hyvinvointialueella seuraavana ja ohjaavana tahona.
- **Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ohjausryhmä**, joka tunnistaa hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tarpeita alueellamme ja sitä kautta määrittää mm. sote-kunta-yhteistyön prioriteetteja myös ehkäisevään päihdetyöhön liittyen. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ohjausryhmä ottaa kantaa sosiaali- ja terveydenhuollossa tehtäviin ehkäisevän päihdetyön toimenpiteisiin.
- **Ennaltaehkäisevän päihdetyön asiantuntija**, joka koordinoi ja yhteensovittaa ehkäisevää päihdetyötä koko Pohjois-Karjalassa ja edistää vaikuttavien toimenpiteiden käyttöä sote-palveluissa, kunnissa ja muissa toimintaympäristöissä.
- **Ehkäisevän päihdetyön sisältävä suunnitelma** eli valtuuston hyväksymä Siun soten laaja hyvinvointikertomus 2022 sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen lautakunnan hyväksymä ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelma 2023–2025 ohjaavat ehkäisevää päihdetyötä.

3.2 EHKÄISEVÄN PÄIHDETYÖN RAKENTEET KUNNISSA

Alla olevaan taulukkoon on koottu itsearviointina Pohjois-Karjalan kuntien ehkäisevän päihdetyön rakenteiden vahvuus. Rakenteiden vahvuutta kuvataan neljällä osa-alueella: 1) lakisääteinen ehkäisevän päihdetyön toimielin, 2) monialainen ehkäisevää päihdetyötä toimeenpaneva työryhmä, 3) ehkäisevästä päihdetyöstä vastaava yhdyshenkilö tai koordinaattori, 4) toimintasuunnitelma, johon ehkäisevä päihdetyö sisältyy. Rakenteet on pisteytetty pistein 0-4, jossa 0= ei lainkaan rakenteita, 4= vahvat rakenteet. Vahvat rakenteet eivät itsessään takaa vielä laadukasta tekemistä, mutta luovat sille perustan.

Pohjois-Karjalan kuntien ehkäisevän päihdetyön rakenteet 2/2025

Kunta	Lakisääteinen ehkäisevän päihdetyön toimielin	Monialainen ehkäisevää päihdetyötä toimeenpaneva ryhmä	Ehkäisevästä päihdetyöstä vastaava yhdyshenkilö	Toimintasuunnitelma, johon ehkäisevä päihdetyö sisältyy	Rakenteiden vahvuus
Heinävesi	Kunnanhallitus	Mielenterveys- ja päihdetyöryhmä	Markus Lindroos	Hyvinvointisuunnitelma	4/4
Iloanta	Hyvinvointilautakunta	Monialainen lapsi- ja perhetyöryhmä (MOPSI)	Taru Rätty	Hyvinvointisuunnitelma 2025–2028	4/4
Joensuu	Kasvatus- ja koulutuslautakunta	Ehkäisevän päihdetyön suunnitelman seurantaryhmä	Hilkka Mäkinen	Ehkäisevän päihdetyön suunnitelma 2022–2025	4/4
Juuka	Hyvinvointilautakunta	Laajennettu hyvinvointityöryhmä	Anne Niskanen	Hyvinvointisuunnitelma	4/4
Kitee	Hyvinvointi-neuvottelukunta	Hyte-neuvottelukunta	Tiia-Riina Lintumäki-Karhapää	Hyvinvointisuunnitelma	4/4
Kontiolahti	Hyvinvointi- ja työllisyysjaosto	EPT-työryhmä	Sari Jormanainen	Hyvinvointisuunnitelma	4/4
Lieksa	Hyvinvointilautakunta	Hyte/EPT-työryhmä	Juha Rynnänen	Hyvinvointisuunnitelma	4/4
Liperi	Hyvinvointilautakunta	Ehkäisevän päihdetyön koordinaatio-ryhmä	Eeva Elomäki	Hyvinvointisuunnitelma Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelma	4/4
Nurmes	Hyvinvointilautakunta	EPT-ryhmä	Petri Moilanen	Hyvinvointisuunnitelma	4/4
Outokumpu	Hyvinvointilautakunta	Lasten ja nuorten monialainen palveluverkko	Jonna Nissinen	Hyvinvointisuunnitelma	4/4
Polvijärvi	Sivistyslautakunta	PAVE-verkosto	Ville Hyvönen	Hyvinvointisuunnitelma	4/4
Rääkkylä	Hyvinvointilautakunta	Kunnan johtoryhmä	Jyrki Kymäläinen	Hyvinvointisuunnitelma	4/4
Tohmajärvi	Sivistyslautakunta	Hyte-ryhmä	Seija Rosti	Hyvinvointisuunnitelma	4/4

Taulukko 1. Ehkäisevän päihdetyön rakenteet ja niiden vahvuuden itsearviointi Pohjois-Karjalan kunnissa helmikuussa 2025.

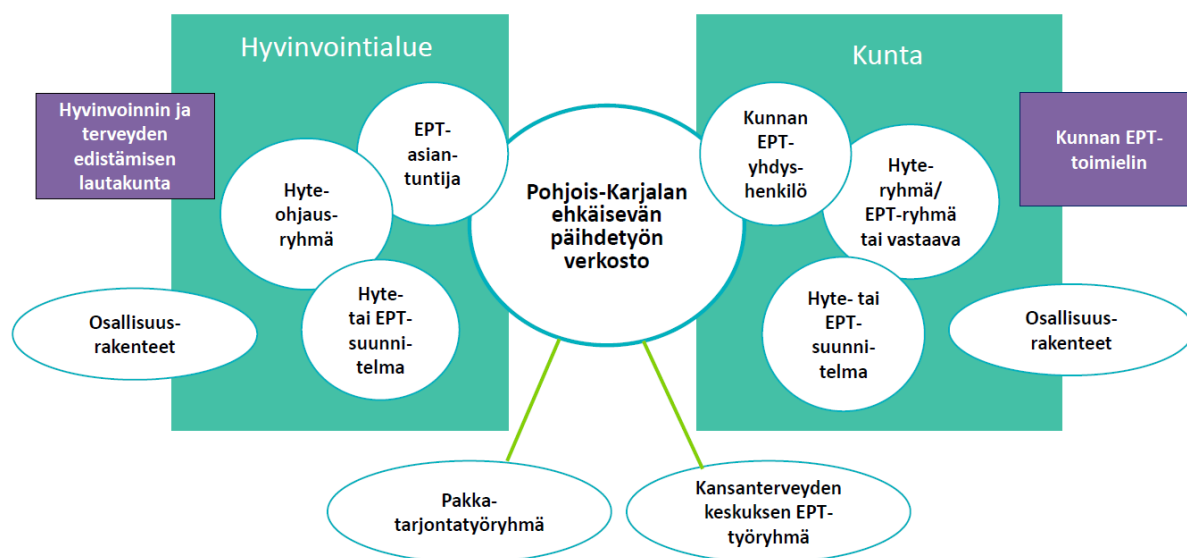
3.3 POHJOIS-KARJALASSA TOIMIVAT EHKÄISEVÄN PÄIHDETYÖN VERKOSTOT

Pohjois-Karjalan ehkäisevän päihdetyön verkostoon (EPT-verkosto) kuuluu jokaisen 13 kunnan ehkäisevän päihdetyön yhdyshenkilö, hyvinvointialueen edustajat, järjestöedustajat (Pohjois-Karjalan Kansanterveyden keskus, Pohjois-Karjalan Syöpäyhdistys, Pelituki ja EHYT ry) sekä Itä-Suomen aluehallintoviraston ylitarkastaja ja Poliisin ennalta estävän toiminnan edustaja. Verkoston tehtävänä on huolehtia alueellisen EPT-yhteistyön toteutumisesta yhteisten tavoitteiden suuntaan, kehittää ehkäisevää päihdetyötä, seurata alueen päihteiden käytön tilannetta, miettiä yhteisiä viestinnän kärkiä sekä toimia kuntien ja muiden toimijoiden kesken tiedon välittämisen ja keskinäisen vertaiskehittämisen alustana. Hyvinvointialue kutsuu verkoston koolle 4–5 kertaa vuodessa.

Pohjois-Karjalan kansanterveyden keskuksen ylläpitämä EPT-työryhmä toimii EPT-verkoston alaisuudessa käytännön toimenpiteitä toteuttavana ryhmänä. Työryhmän toimenpiteet kohdentuvat tiettyihin kohderyhmiin tapahtumien muodossa, kuten Pohjois-Karjalan rajavartioston rajajääkärikomppanian varushenkilöille ja Riverian opiskelijoille. Työryhmä kokoontuu 4–5 kertaa vuodessa.

Hyvinvointialueen koolle kutsuma maakunnallinen Pakka-tarjontatyöryhmä on aloittanut toimintansa keväällä 2022 ja se kokoaa yhteen alueen elinkeino- ja viranomaistoimijoita. Työryhmä sopii yhdessä alkoholin, tupakka- ja nikotiinituotteiden sekä rahapelien vastuulliseen myyntiin ja anniskeluun liittyvistä toimintatavoista ja kehittämisestä. Työryhmässä ovat mukana mm. Pohjois-Karjalan Osuuskaupan, Keskon, Pohjois-Karjalan Yrittäjien, Alkon, Veikkauksen, viranomaisten sekä median edustajat. Työryhmä kokoontuu 3–4 kertaa vuodessa.

Pohjois-Karjalan ehkäisevän päihdetyön rakenteiden kokonaisuus on esitelty kuvassa 1.

Kuva 1. Ehkäisevän päihdetyön rakenteet Pohjois-Karjalassa.

3.4 ASUKKAIDEN JA JÄRJESTÖJEN OSALLISUUS EHKÄISEVÄSSÄ PÄIHDETYÖSSÄ

Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä velvoittaa kuntia ja hyvinvointialueita edistämään asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia päihde-, tupakka- ja rahapelihaittojen ehkäisyssä. Asukkaita voidaan osallistaa erilaisin keinoin ehkäisevän päihdetyön tiedon koontiin, päätöksentekoon, suunnitteluun sekä toteutukseen. Kunnissa ja hyvinvointialueella on jo olemassa olevia osallisuusrakenteita, joita voidaan ehkäisevässä päihdetyössä hyödyntää.

Kunnissa toimivia osallisuusrakenteita ovat esimerkiksi:

- Nuorisovaltuustot
- Vanhusneuvostot
- Vammaisneuvostot
- Paikalliset järjestöjen yhteistyöryhmät (esim. PaikallisJANet) ja järjestöfoorumit

Pohjois-Karjalan hyvinvointialueella toimivia osallisuusrakenteita ovat esimerkiksi:

- Nuorisovaltuusto
- Vanhusneuvosto
- Vammaisneuvosto
- Lapsi- ja perheasiainneuvosto
- Osallisuusvaliokunta
- Muut osallisuuden kanavat (esim. kokemusasiantuntijatoiminta ja mielenterveys- ja päihdepalvelujen asiakasraati)

Lisäksi Pohjois-Karjalan maakuntaliiton alaisuudessa toimii Pohjois-Karjalan järjestöasiain neuvottelukunta JANE, joka on maakunnan järjestöjen yhteistyörakenne. Neuvottelukunnan jäsenet edustavat järjestöjä eri toimialoilta. JANE toimii järjestö- ja yhdistystoiminnan asiantuntijaryhmänä. JANE ja hyvinvointialue järjestävät yhteistyössä kaikille avoimia järjestöfoorumeita.

4 Päihteiden käyttö ja pelaaminen sekä niiden aiheuttamat haitat Pohjois-Karjalassa

Laadukas ehkäisevä päihdetyö perustuu tietoon. Tieto auttaa tunnistamaan ehkäisevään päihdetyöhön liittyviä tarpeita. Tässä kappaleessa esitellään keskeisiä päihdeindikaattoreita väestöryhmittäin tarkasteltuna. Indikaattoritiedot ovat peräisin FinLapset-tutkimuksesta, Kouluterveyskyselystä, FinSote-tutkimuksesta, Suomalainen rahapelaaminen -väestökyselystä, TEA-viisarikyselystä ja Poliisin tilastoista sekä muista Sotkanetistä löytyvistä tietolähteistä.

4.1 PÄIHTEIDEN KÄYTÖLTÄ SUOJAAVAT TEKIJÄT JA RISKITEKIJÄT

Jotta ehkäisevän päihdetyön toimenpiteitä kohdistetaan oikein, on tärkeää tunnistaa päihteiden käytöltä suojaavia tekijöitä ja päihteiden käytölle altistavia riskitekijöitä ja pyrkiä vaikuttamaan niihin. Suojaavat tekijät ovat yksilön, yhteisön tai yhteiskunnan piirteitä, jotka ehkäisevä tai vähentävät riskiä päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön tai rahapelaamisen aloittamiseen tai ongelmien syntyyn.

Riskitekijät puolestaan ovat yksilön, lähipiirin tai yhteiskunnan piirteitä, tilanteita tai tapahtumia, jotka tietyissä olosuhteissa lisäävät päihde- tai peliongelman todennäköisyyttä. (THL 2022).

Suojaavia tekijöitä ovat esimerkiksi:

- turvallinen ja kannustava kasvuympäristö, kasvua tukeva varhaiskasvatus ja perusopetus
- hyvät tunne- ja vuorovaikutustaidot
- turvalliset ja luottamukselliset sosiaaliset suhteet
- vallitseva päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvä kulttuuri, eli päihde-, tupakka- ja nikotiini- sekä rahapelihaittoja ehkäisevät ja stigmaa purkavat asenteet
- päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden tai rahapelien vaikea saatavuus (esim. tiukka ikärajakontrolli)

Riskitekijöitä ovat esimerkiksi:

- kasvuympäristön monimuotoiset ongelmat, kuten väkivalta ja laiminlyönnit sekä turvattomuus ja osattomuus
- lähisuhdeväkivalta
- toimeentulon tai työllistymisen ongelmat
- äkilliset elämäntilanteiden muutokset
- yksinäisyys, heikot sosiaaliset suhteet, sairastuminen
- vallitseva päihteisiin myönteisesti suhtautuva kulttuuri
- päihteiden, tupakka- ja nikotiinituotteiden tai rahapelien helppo saatavuus

4.2 PÄIHTEIDEN KÄYTTÖ JA PELAAMINEN POHJOIS-KARJALASSA IKÄRYHMITTÄIN

Siun soten laajassa hyvinvointikertomuksessa 2022 on valittu ehkäisevän päihdetyön keskeisiksi seurattaviksi indikaattoreiksi seuraavat:

- Vanhemman liiallinen alkoholinkäyttö aiheuttanut haittaa (4. ja 5.luokkalaiset)
- Huolta herättävää päihteiden tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä tai rahapelaamista (8. ja 9.luokkalaiset & toisen asteen opiskelijat)
- Kokeillut kannabista vähintään kaksi kertaa (8. ja 9.luokkalaiset & toisen asteen opiskelijat)
- Alkoholia liikaa käyttävien osuus (AUDIT-C) (20–64-vuotiaat & 65 vuotta täyttäneet)

Indikaattorit on **lihavoitu** alla olevissa ikäryhmittäisissä taulukoissa. Niitä on suositeltavaa myös kuntien seurata omissa hyvinvointikertomuksissaan. Lisäksi jatkossa niin hyvinvointialueen kuin kuntien hyvinvointikertomuksissa on huomioitava hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen vähimmäistietosisältöasetuksen mukaiset indikaattorit, joihin lukeutuu myös päihteiden käyttöä ja ehkäisevän päihdetyön toteutumista kuvaavia tietoja. Vähimmäistietosisältöasetus tulee voimaan vuonna 2023. Vähimmäistietosisältöasetukseen kuuluvia hyvinvointikertomuksiin sisällytettäviä indikaattoreita ja HYTE-kerroinindikaattoria käsitellään tarkemmin luvussa 4.4. Nämä indikaattorit on huomioitu myös seuraavien kappaleiden ikäryhmittäisissä kuvausteksteissä.

Lapset ja lapsiperheet

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen neljän vuoden välein toteutettavan FinLapset-tutkimuksen mukaan päihteiden käyttöä havaitaan pohjoiskarjalaisten lasten kasvuympäristössä jo varhain. Vauvaperheissä synnyttäneen vanhemman tupakkatuotteiden käyttö ja humalahakuinen juominen on melko harvinaista (2–3 %). Kuitenkin 18 %:ssa vauvaperheistä toinen vanhempi käytti tupakkatuotteita tai sähkösavukkeita päivittäin ja 17 % oli käyttänyt alkoholia humalahakuisesti vähintään kerran kuukaudessa vauvan syntymän jälkeen vuonna 2020. 4-vuotiaiden perheissä 11 % vanhemmista käytti tupakkatuotteita tai sähkösavukkeita päivittäin tai alkoholia humalahakuisesti vuonna 2018 toteutetun kyselytutkimuksen mukaan. Pohjois-Karjalan tulokset (taulukko 2) ovat samaa luokkaa kuin valtakunnalliset tulokset. Tutkimukset on toteutettu vasta kerran, joten seurantatietoja ei pienten lasten kasvuympäristössä tapahtuneista päihteiden käytöstä ole vielä saatavilla.

Päihteiden käyttö kasvuympäristössä

Pohjois-Karjala

Vauvaperheet 2020

4-vuotiaiden lasten perheet 2018

	Vauvaperheet		4-vuotiaiden lasten perheet
	Synnyttänyt vanhempi	Toinen vanhempi	
Vanhempi käyttää tupakkatuotetta tai sähkösavuketta päivittäin.	3 %	18 %	11 %
Vanhempi käyttänyt alkoholia humalahakuisesti vähintään kerran kuukaudessa.	2 %	17 %	11 %

Taulukko 2. Päihteiden käyttö pienten lasten kasvuympäristössä

Kouluterveyskyselyssä kysytään 4. ja 5. luokkalaisilta, ovatko he kokeneet vanhemman liiallisen alkoholinkäytön aiheuttaneen haittaa. Haitan kokeminen on melko vähäistä, ollen 1–2 % sekä Pohjois-Karjalassa että koko maassa, eikä viimeisen neljän vuoden aikana ole tapahtunut juuri muutosta tilanteessa. Kuntakohtaisia vaihteluita indikaattorin osalta kuitenkin löytyy. Vanhempien liiallisella alkoholinkäytöllä voi olla kauaskantoiset vaikutukset lapsen elämään ja tulevaisuuteen, minkä takia ilmiön seuraaminen on tärkeää. 4. ja 5.luokkalaisten tupakkatuotteiden ja sähkösavukkeiden kokeilut ovat viimeisen neljän vuoden aikana vähentyneet pohjoiskarjalaisilla alakoululaisilla ollen kuitenkin pojilla hieman yleisempiä kuin tytöillä. Kokeilut ovat yhtä yleisiä Pohjois-Karjalassa kuin Suomessa keskimäärin (4 %). 4. ja 5.luokkalaisten kouluterveyskyselyn tulokset Pohjois-Karjalan osalta on esitetty taulukossa 3.

Kouluterveyskysely, muutokset 2019-2021

%-luku vuoden 2021 tulos

 tilanne pysynyt ennallaan

 vähentynyt

 lisääntynyt

	4.-5. luokka	
	pojat	tytöt
Vanhemman liiallinen alkoholinkäyttö aiheuttanut haittaa.	1 % 	2 %
Käyttänyt jotain tupakkatuotetta tai sähkösavuketta vähintään kerran.	5 % 	3 %

Taulukko 3. Neljännen ja viidennen luokan oppilaiden tuloksia kouluterveyskyselystä.

Nuoret

Yläkouluikäisten ja toisen asteen opiskelijoiden huolta herättävä päihteiden tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttö tai rahapelaaminen on kouluterveyskyselyn mukaan vähentynyt viimeisen neljän vuoden aikana niin Pohjois-Karjalassa kuin koko maassa. Tilastojen mukaan positiivisia muutoksia on tapahtunut erityisesti pohjoiskarjalaisilla toisen asteen opiskelijoilla tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön osalta sekä rahapelien pelaamisessa. Sen sijaan 8. ja 9.luokan oppilailla päihteiden, tupakkatuotteiden käytön ja rahapelaamisen osalta ei ole muutosta juuri tapahtunut suuntaan tai toiseen. Kannabiskokeilut ovat viimeisen neljän vuoden aikana lievästi kasvaneet, tosin vuosien 2019–2021 välillä ei muutosta kokeiluissa juuri tapahtunut. Päihteiden sekä tupakkatuotteiden käyttö ja rahapelaaminen on yleisempää ammatillisen oppilaitoksen opiskelijoilla kuin yläkoululaisilla tai lukiolaisilla. Tarkempia päihteisiin liittyviä indikaattoritietoja on esitelty taulukossa 4.

Kouluterveyskysely, muutokset 2019-2021						
	8.-9. luokka		Lukio 1.-2. vuosi		Ammatillinen oppilaitos 1.-2. vuosi	
	pojat	tytöt	pojat	tytöt	pojat	tytöt
Huolta herättävää päihteiden tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä tai rahapelaamista.	8 %	5 %	7 %	5 %	21 %	13 %
Tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa.	9 %	8 %	12 %	14 %	30 %	19 %
Käyttää päivittäin jotain tupakkatuotetta tai sähkösavuketta.	12 %	6 %	6 %	5 %	32 %	19 %
Nuuskaa päivittäin.	6 %	2 %	3 %	2 %	13 %	3 %
Pelaa rahapelejä viikottain.	7 %	1 %	6 %	1 %	9 %	1 %
Kokeillut kannabista vähintään kaksi kertaa.	4 %	4 %	7 %	5 %	5 %	9 %
Kokeillut laittomia huumeita ainakin kerran.	7 %	6 %	10 %	9 %	11 %	14 %

Taulukko 4. Yläkoululaisten ja toisen asteen oppilaitoksissa opiskelevien tuloksia kouluterveyskyselystä.

Terveysten edistämisen aktiivisuus -kyselyn (TEA-viisari) mukaan Pohjois-Karjalan alueella 65 %:lla kouluista on ollut vuonna 2021 yhteisesti sovittu kirjattu käytäntö tai toimintaohje päihteiden käytön ehkäisemiseksi sekä oppilaiden ja henkilökunnan tupakkatuotteiden käyttöön puuttumiseksi koulun alueella. Luku on hieman alhaisempi kuin koko maan luku (71 %). Kouluympäristön terveellisyyden ja turvallisuuden sekä kouluyhteisön hyvinvoinnin edistämisen tarkastuksia peruskouluissa tehdään Pohjois-Karjalassa

ahkerammin (98 % kouluista) kuin koko maassa keskimäärin (89 % kouluista). Tarkastuksen sisällössä on mukana myös ehkäisevä päihdetyö.

Työikäiset (20–64-vuotiaat)

Alkoholi on työikäisten yleisimmin käyttämä päihde. Alkoholia liikaa käyttävien osuus työikäisistä on koko Suomessa laskenut viimeisen neljän vuoden aikana, mutta Pohjois-Karjalassa suunta on ollut päinvastainen miesten osalta. Koko maassa alkoholia liikaa käyttävien osuus vuonna 2020 oli 30 % ja Pohjois-Karjalassa hieman alhaisempi eli 28 %. PYLL-indeksillä tarkasteltuna alkoholiperäisten kuolemien vuoksi menetetyt elinvuodet ikävälillä 25–80 vuotta ovat Pohjois-Karjalassa korkeammalla tasolla kuin koko maassa. Pohjois-Karjalan PYLL-indeksi vuonna 2020 oli 1175, kun se koko maassa oli 859. Pienituloisten osalta Pohjois-Karjalan PYLL-indeksi oli 3683 (vrt. koko maa 3150). Koko maan PYLL-indeksi on ollut viime vuosina laskusuuntainen, mutta Pohjois-Karjalan indeksi on pysynyt ennallaan tai hieman noussut. Tämä tarkoittaa sitä, että Pohjois-Karjalassa tapahtuu alkoholikuolemia enemmän tai niihin kuolla nuorempana kuin koko maassa.

Poliisin tilastojen mukaan poliisin tietoon tulleita rattijuopumustapauksia vuonna 2021 oli Pohjois-Karjalassa 443 kappaletta. Määrä on alhaisempi kuin aiempina vuosina. Päihtyneiden säilöönottoja tehtiin 1186 kappaletta, mikä on myös vähemmän kuin aiempina vuosina. Turvallisuutta ja järjestystä kuvaaviin tietoihin vaikuttavat osaltaan myös viranomaisten aktiivisuus ja resurssit.

Päivittäinen tupakointi on jo kauan ollut laskussa koko Suomessa, mutta Pohjois-Karjalassa laskutahti on hidastunut, naisilla jopa pysähtynyt. Vuonna 2020 päivittäin tupakoivia pohjoiskarjalaisia 20–64-vuotiaita oli 14 % ja koko Suomessa 12 %. Matalasti koulutetuista päivittäin tupakoivia oli 13 %, keskitasoisesti koulutetuista 8 % ja korkeasti koulutetuista 9 %. Päivittäin nuuskaavien osuus samana vuonna oli Pohjois-Karjalassa 2 %, kun se oli koko maassa 3,6 %.

Kannabista viimeisen 12 kuukauden aikana käyttäneiden osuus työikäisistä oli Pohjois-Karjalassa pienempi (2 %) kuin koko maassa (4 %). Poliisin tietoon tulleita huumausainerikoksia oli Pohjois-Karjalassa 498 kappaletta vuonna 2021, mikä on vähemmän kuin kolmena edeltävänä vuonna. Riskitason pelaamista kartoittavan tutkimuksen tulosten mukaan vuonna 2019 riskitason pelaajia oli pohjoiskarjalaisista 15–75-vuotiaista 13,8 %, mikä on saman verran kuin koko maassa. Riskitason pelaaminen on vähentynyt niin Pohjois-Karjalassa kuin koko maassa. FinSote-tutkimuksen tuloksia työikäisten osalta on esitetty taulukossa 5.

FinSote-tutkimus, muutokset 2018-2020

%-luku vuoden 2020 tulos

 tilanne pysynyt ennallaan

 vähentynyt

 lisääntynyt

	20–64-vuotiaat	
	miehet	naiset
Käyttää liikaa alkoholia.	36 % 	18 %
Tupakoi päivittäin.	16 % 	11 %
Nuuskaa päivittäin.	3 % 	1 %
Käyttänyt kannabista viimeisen 12 kk aikana.	4 % Ei vertailutietoa	1 % Ei vertailutietoa

Taulukko 5. Päihteiden sekä tupakkatuotteiden ja nuuskan käyttö pohjoiskarjalaisilla 20–64-vuotiailla.

Ikäihmiset (65 vuotta täyttäneet)

Alkoholi on käytetyin päihde myös ikäihmisillä. Alkoholinkäyttö tilastojen valossa näyttää kasvavan varsinkin miehillä siirryttäessä 65 vuotta täyttäneiden väestöryhmään. Osaltaan tätä selittää se, että alkoholin käytön riskirajat ikäihmisillä ovat pienemmät kuin työikäisten, terveiden aikuisten riskirajat. Alkoholia liikaa käyttävien osuus pohjoiskarjalaisista 65 vuotta täyttäneistä miehistä on 42 % ja naisista 15 %, mikä on kuitenkin vähemmän kuin keskimäärin koko maassa vuonna 2020 (50 % ja 20 %). Alkoholia liikaa käyttävien osuus on miesten osalta pysynyt melko tasaisena ja naisten osalta hieman kasvanut. Ikäihmisillä päivittäinen tupakointi on harvinaisempaa kuin työikäisillä. 65 vuotta täyttäneille miehillä tupakointi on hieman lisääntynyt vuosina 2018–2020 ja naisilla vähentynyt. Pitemmällä aikavälillä tupakointi on kuitenkin myös tässä ikäryhmässä molemmilla sukupuolilla vähentynyt. Pohjoiskarjalaisten 65 vuotta täyttäneiden alkoholin riskikäyttöä ja päivittäistä tupakointia on kuvattu taulukossa 6. Rahapelaamisesta tai huumausaineiden käytöstä 65 vuotta täyttäneen väestön osalta ei ole saatavilla tietoja, mutta työikäisten osioon sisältyvät PYLL-indeksi, rahapelaamisen tiedot ja Poliisin tilastot pitävät sisällään myös 65 vuotta täyttäneitä väestöä, joten näitä tietoja voi soveltaen tulkita myös ikäihmisiin.

FinSote-tutkimus, muutokset 2018-2020

%-luku vuoden 2020 tulos

 tilanne pysynyt ennallaan

 vähentynyt

 lisääntynyt

	65 vuotta täyttäneet	
	miehet	naiset
Käyttää liikaa alkoholia.	42 % 	15 %
Tupakoi päivittäin.	7 % 	3 %

Taulukko 6. Pohjoiskarjalaisten 65 vuotta täyttäneiden alkoholin riskikäyttö ja päivittäinen tupakointi.

4.3 PÄIHDETILOANNEKYSelyn TULOKSET

Päihdetilannekysely järjestettiin Pohjois-Karjalassa ensimmäistä kertaa helmikuussa 2022. Kyselyllä selvitettiin pohjoiskarjalaisten näkemyksiä päihteiden, tupakan ja rahapelien käytöstä sekä mielipiteitä päihdehaittojen vähentämisen keinoista. Kyselyyn vastasi 1852 yli 13-vuotiaasta pohjoiskarjalaista. Eniten kyselyyn vastasivat naiset ja alle 18-vuotiaat nuoret. Pohjoiskarjalaisten mielestä rahapelaamiseen sekä alaikäisten päihteiden käyttöön tulisi puuttua kunnissa aiempaa enemmän. Vastaajista reilusti yli puolet oli havainnut alaikäisten päihteiden käyttöä omassa kunnassaan viimeisen kuluneen vuoden aikana. Niin nuoret itse kuin vanhemmat ikäluokat toivoivat enemmän puuttumista alaikäisten päihteiden käyttöön. Alla on keskeisiä tuloksia päihdetilannekyselystä:

- 32 % oli havainnut alkoholin välittämistä ja 42 % oli havainnut tupakka- ja nikotiinituotteiden välittämistä alaikäisille.
- 40 % o altistunut passiiviselle tupakoinnille mm. julkisilla paikoilla niin, että on kokenut siitä haittaa.
- 64 % oli sitä mieltä, että päihtyneille alkoholin myymiseen pitäisi suhtautua nykyistä tiukemmin.
- 31 % on pelännyt kadulla tai muulla julkisella paikalla kohtaamiaan päihtyneitä henkilöitä.
- 20 % on huolissaan läheisen päihteiden käytöstä, mutta vain 5 % omasta päihteiden käytöstään.
- 43 %:lta on kysytty alkoholinkäytöstä, 47 %:lta tupakka- ja nikotiinituotteiden käytöstä, 27 %:lta huumausaineiden käytöstä ja 6 %:lta rahapelaamisesta sosiaali- ja terveydenhuollon (lääkäri, terveyden- ja sairaanhoitaja) vastaanotolla.
- 10 %:lle on annettu neuvontaa alkoholinkäyttöön, 11 %:lle tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöön, 6 %:lle huumausaineiden käyttöön ja 3 %:lle rahapelaamiseen liittyen sosiaali- ja terveydenhuollon vastaanotolla viimeisen vuoden aikana.

4.4 KUNTIEN JA HYVINVOINTIALUEEN VÄHIMMÄISTIETOSISÄLTÖASETUKSEN INDIKAATTORIT JA HYTE-KERROIN

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos on jo aiemmin valmistellut ehdotusta kuntien ja alueiden hyvinvointikertomusten vähimmäistietosisällöksi. Vähimmäistietosisällöt ovat tulossa järjestämislain 29§ mukaisen asetuksen nojalla velvoittaviksi vuonna 2023. Vähimmäistietosisältöasetus auttaa ja velvoittaa kuntia ja hyvinvointialueita seuraamaan jatkossa asukkaiden hyvinvoinnin tilaa tietyillä indikaattoreilla, joihin sisältyy myös päihteiden käyttöön ja ehkäisevän päihdetyön toteuttamiseen liittyviä indikaattoreita. Tämänhetkisen tiedon valossa vähimmäistietosisältöasetukseen ([Asetusluonnos vähimmäistietosisältöasetuksesta](#)) sisällytettävät EPT-aiheiset indikaattorit on kuvattu taulukossa 7. Varmistus vähimmäistietosisältöasetukseen tulevista indikaattoreista saadaan vuonna 2023.

Kunnan hyvinvointikertomus	Molemmat hyvinvointikertomukset	Alueellinen hyvinvointikertomus
Huolta herättävää päihteiden tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä tai rahapelaamista, % 8. ja 9. luokan oppilaista, AOL 1. ja 2. vuoden opiskelijoista, lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista	Käyttää päivittäin jotain tupakkatuotetta tai sähkösavuketta, % 8. ja 9. luokan oppilaista, AOL 1. ja 2. vuoden opiskelijoista, lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista	Alkoholia liikaa käyttävien osuus (AUDIT-C), % 20 vuotta täyttäneistä
Päihtyneiden säilöönnotot / 1 000 asukasta	Itsearviointi kunnan ehkäisevän päihdetyön rakenteiden vahvuudesta	Alkoholikuolemat, menetetyt elinvuodet (PYLL) ikävälillä 25–80 vuotta / 100 000 vastaavanikäistä, pienituloiset
Poliisin tietoon tulleet kaikki huumausainerikokset / 1000 asukasta		Päivittäin tupakoivien osuus (%), 20 vuotta täyttäneistä, koulutusryhmittäin
Ehkäisevää päihdetyötä yhteisesti kirjattujen käytäntöjen mukaisesti toteuttavat peruskoulut, % peruskouluista		Kouluympäristön terveellisyys ja turvallisuuden sekä koulu yhteisön hyvinvoinnin edistämisen tarkastus on tehty peruskoulussa kolmen vuoden välein, % kouluista

Taulukko 7. Vähimmäistietosisältöasetuksen ehkäisevän päihdetyön indikaattorit.

Hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävien valtionrahoituksen perusteeksi otetaan käyttöön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kerroin eli **HYTE-kerroin**. Vuoden 2023 alusta HYTE-kertoimen mukainen summa jaetaan hyvinvointialueille asukasluvun mukaan. Toimintaa ja tuloksia väestötasolla kuvaavat indikaattorit huomioidaan ensimmäisen kerran vuoden 2026 rahoituksen jaossa. (Laki hyvinvointialueiden rahoituksesta 617/2021). HYTE-kertoimen tarkoituksena on kannustaa ja tukea hyvinvointialueita toteuttamaan monipuolisia ja suunnitelmallisia terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen toimenpiteitä. Yksi prosessi-indikaattori HYTE-kertoimessa on alkoholinkäytön mini-intervention toteutuminen, kun juomiseen liittyy haitta tai haittariski. Hyvinvointialueita kannustetaan siis toteuttamaan alkoholinkäyttöön liittyvää puheeksiottoa ja mini-interventioiden toteutusta. Tämänhetkisen laskelman mukaan Pohjois-Karjalan lukema mini-interventioiden osalta olisi vain 3,1 (maksimi 100) mikä tarkoittaa, että alueellamme on tehostamisen varaa puheeksioton ja mini-interventioiden tekemisessä ja kirjaamisessa. Ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelmaan vuosille 2023–2025 on kirjattu puheeksiottoon ja mini-interventioihin sekä niiden kirjaamiseen liittyvän työn kehittäminen yhtenä toimenpiteenä.

5 Johtopäätökset ja kehittämistarpeet

Edellä kuvattujen tietojen sekä käytännön kentältä tulleiden havaintojen pohjalta Pohjois-Karjalasta löytyy sekä ilonaiheita että huolenaiheita päihteiden käyttöön, rahapelaamiseen sekä ehkäisevän päihdetyön kokonaisuuteen liittyen.

Ilonaiheet

- Nuorten päihteiden käytössä on tapahtunut paljon hyvää kehitystä, mm. raittiiden nuorten lisääntyminen, tupakoinnin väheneminen ja rahapelaamisen väheneminen.
- Työikäisillä ja ikäihmisillä tupakointi on vähentynyt, tosin tahti on viime vuosina hidastunut.
- Kuntien ja hyvinvointialueen ehkäisevän päihdetyön perusrakenteet ovat vahvistuneet.
- Tämänhetkinen ehkäisevän päihdetyön kokonaisresurssi maakunnassa on hyvä. Kokonaisuutta koordinoidaan ja Ennalta ehkäisevä päihdetyö Pohjois-Karjalassa -hanke toimeenpanee kansallisen ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelman sisältöjä.

Huolenaiheet:

- Päihteiden sekä tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön osalta on havaittavissa polarisoitumista. Ilmiöiden yleisyyteen vaikuttavat esimerkiksi koulutusaste ja sukupuoli.
- Päihteisiin (esim. kannabis) suhtaudutaan sallivammin etenkin nuorten keskuudessa.
- Alaikäiset saavat hankittua päihteitä helposti esimerkiksi sosiaalisen median ja tuttujen kavereiden tai jopa omien perheenjäsenten kautta.
- Uusien nikotiinituotteiden tuotekehittely on nopeaa ja markkinointia tapahtuu sosiaalisessa mediassa erityisesti alaikäisille. Tämä altistaa sille, että uusia ilmiöitä (kuten sähkösavukkeet, nikotiinipussit) voi ilmaantua nopeasti.
- Työikäisten ja ikäihmisten käytetyin päihde on edelleen alkoholi, ja riskikäyttäjiä on väestömääräisesti paljon. Erityisesti ikäihmisten kohdalla on myös huoli alkoholin ja lääkkeiden yhteiskäytön riskeistä.
- Työikäisten ja ikäihmisten rahapelaamiseen ja sen ehkäisyyn on kiinnitetty melko vähän huomiota.

Kehittämistarpeet:

- Päihteiden käytön ja ongelmallisen pelaamisen vähentämiseen tähtääviä toimenpiteitä tulee tehdä kaikissa ikäryhmissä. Ennaltaehkäisyn näkökulmasta olisi tärkeää kohdentaa toimia lapsiin, nuoriin ja perheisiin.
- Lasten ja nuorten kohdalla on syytä tukea kaikkea päihteettömyyttä sekä kohdentaa toimenpiteitä erityisesti sähkösavukkeiden, nuuskan ja kannabiksen käytön ennaltaehkäisyyn ja vähentämiseen.
- Työikäisillä ja ikäihmisillä päihteettömyyteen tai kohtuukäyttöön kannustaminen (erityisesti alkoholi, ikäihmisillä myös alkoholin ja lääkkeiden yhteisvaikutusten tiedostaminen).
- Päihteisiin liittyviin asenteisiin vaikuttaminen.
- Saatavuuden rajoittaminen ja alaikäisille päihteiden välittämiseen puuttuminen.

Edellä mainittuihin asioihin pyritään vaikuttamaan toimintasuunnitelmaan kirjatulla eri toimintaympäristöihin kohdentuvilla toimenpiteillä sekä viestinnän keinoin.

6 Ehkäisevän päihdetyön toimintasuunnitelma 2023–2025

1. Vahvat ehkäisevän päihdetyön rakenteet kunnissa ja hyvinvointialueella				
Tavoite	Toimenpiteet	Vastuutaho	Aikataulu	Seurantamittari/ arviointi
1.1 Lainmukaiset ja suositeltavat ehkäisevän päihdetyön rakenteet löytyvät jokaisesta kunnasta ja hyvinvointialueelta	1. Kunnat ovat nimenneet lakisääteisen ehkäisevän päihdetyön toimielimen	Kunnat	2023	Itsearviointi ehkäisevän päihdetyön rakenteiden vahvuudesta (0=ei rakenteita, 4=vahvat rakenteet)
	2. Kunnissa ja hyvinvointialueella on monialainen ryhmä, joka toimeenpanee ehkäisevää päihdetyötä	Kunnat Hyvinvointialue	2023	
	3. Kuntiin ja hyvinvointialueelle on nimetty koordinoiva henkilö ehkäisevään päihdetyöhön	Kunnat Hyvinvointialue	2023	
	4. Kunnissa ja hyvinvointialueella on voimassaoleva ehkäisevän päihdetyön sisältävä suunnitelma	Kunnat Hyvinvointialue	2023	
1.2 Ehkäisevä päihdetyö näkyy osana hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen suunnittelua ja raportointia	1. Päihdeindikaattorit ja päihdetilanteen kuvaus sekä johtopäätökset hyvinvointikertomuksissa	Kunnat / EPT-yhdyshenkilöt & hyvinvointikoordinaattorit Hyvinvointialue / EPT-asiantuntija & kehittämisjohtaja	2023–2025	Yhteiset EPT-indikaattorit ja vähimmäistietosisältöasetuksen EPT-indikaattorit löytyvät hyvinvointikertomuksista
	2. Ehkäisevän päihdetyön tavoitteet ja toimenpiteet on kirjattu hyvinvointisuunnitelmaan	Kunnat / EPT-yhdyshenkilöt & hyvinvointikoordinaattorit Hyvinvointialue / EPT-asiantuntija & kehittämisjohtaja	2023–2025	Hyvinvointisuunnitelmista löytyy vähintään yksi tavoite ja toimenpiteitä ehkäisevään päihdetyöhön liittyen
	3. Päihdetilanteen, EPT-tavoitteiden ja toimenpiteiden raportointi valtuustolle ja EPT-toimielimelle vuosittain	Kunnat / EPT-yhdyshenkilöt & hyvinvointikoordinaattorit Hyvinvointialue / EPT-asiantuntija ja kehittämisjohtaja	2023–2025	-Valtuustolle raportointi vuosittain tehty, esim. osana tilinpäätöstä (kyllä/ei) -EPT-toimielimelle raportointi vuosittain tehty (kyllä/ei)

2. Päihdehaitoista ja ehkäisevän päihdetyön toimista viestiminen

Tavoite	Toimenpiteet	Vastuutaho	Aikataulu	Seurantamittari/arviointi
2.1 Päihdehaittoja ja niiden vähentämistä koskevaa tietoa tarjotaan yksilöille ja koko väestölle monikanavaisesti, suunnitelmallisesti ja laadukkaasti	1.EPT-viestintäsuunnitelman laatiminen ja sen toteuttaminen: -yhteiset viestinnälliset kärjet ikäryhmittäin -ajankohtaisista ilmiöistä viestiminen -kampanjaviestintä (esim. EPT-viikko) -monikanavaisuus (esim. paikallismediat, sosiaalinen media, Lähellä.fi) -erityiset kohderyhmät huomioiden (esim. maahanmuuttajat, vammaiset)	EPT-hanke Hyvinvointialue Kunnat Muut toimijat	2023–2025, viestintäsuunnitelman mukaisesti	Viestintäsuunnitelmassa määritellyt mittarit
2.2. Päihdeoloista ja niissä tapahtuvista muutoksista tiedotetaan	1.Kouluterveyskyselyn, Finsote-tutkimusten ja muiden kansallisten kyselyjen tuloksista tiedottaminen (verkostot ja työryhmät, tiedotteet, julkaisut ym.)	Kunnat / EPT-yhdyshenkilö Hyvinvointialue / EPT-asiantuntija	2023–2025, tulosten julkaisujen mukaisella aikataululla	Tiedotteiden, julkaisujen ym. lukumäärä
	2.Päihdetilannekyselyn tuloksista tiedottaminen	EPT-hanke Hyvinvointialue / EPT-asiantuntija Kunnat / EPT-yhdyshenkilö	2023 syksy	Tiedotteiden, julkaisujen ym. lukumäärä

3. Vaikuttavien ehkäisevän päihdetyön toimenpiteiden edistäminen ja osaamisen lisääminen

Tavoite	Toimenpiteet	Vastuutaho	Aikataulu	Seurantamittari/arviointi
3.1 Otetaan käyttöön vaikuttavia ja hyviksi todettuja toimenpiteitä ehkäisevään päihdetyöhön	1.Kansallisen Pakka-toimintamallin työkaluja on käytössä kunnissa ja hyvinvointialueella (Esim. Pakka-info, päihdetilannekysely, kuntalaisfoorumi, ostokokeet)	Kunnat Hyvinvointialue EPT-hanke	2023–2025	Käyttöön otetut Pakka-työkalut kunnissa ja hyvinvointialueella
	2a) Savuton kunta -toimenpiteiden kartoittaminen ja tehostaminen	2a) Kunnat	2a) 2023–2025	2a) Savuttoman toimintakulttuurin itsearviointi
	2b) Savuton sote -toimenpiteiden kartoittaminen ja tehostaminen	2b) Hyvinvointialue	2b) 2023–2025	2b) Savuton sote-auditointi
	3.Tupakka- ja nikotiinituotteiden lopettamisen tuen palvelujen kehittäminen	EHEÄ-hanke	2024–2025	Saatavilla olevien lopettamisen tuen palvelujen määrä
	4.Vaikuttava päihde- ja pelikasvatus kouluissa ja oppilaitoksissa - Vaikuttavien menetelmien (esim. tunnetaidot, vuorovaikutuksellisuus) käyttöönoton tukeminen - Eri toimijoiden roolien selkiyttäminen osana päihde- ja pelikasvatusta	Kunnat Toisen asteen ammatilliset oppilaitokset Hyvinvointialue Järjestöt (EHYT ry, Pelituki, P-K:n Syöpäyhdistys, Kansanterveyden keskus, Music Against Drugs) EHEÄ-hanke	2023–2025	Kysely käytössä olevista päihde- ja pelikasvatuksen menetelmistä
	5.Ehkäisevän päihdetyön menetelmien kehittäminen koulunuorisotyössä toisen asteen oppilaitoksissa - Vaikuttamistyö päihteisiin liittyviin asenteisiin, saatavuuden sekä alaikäisille päihteiden välittämisen rajoittamiseen liittyen - Päättäjäisviikonlopun kampanja, EPT-viikko, EPT-Pop-up oppilaitoksilla, EPT-tuokiot oppitunneilla - Opiskelijoiden osallistaminen toiminnan suunnitteluun	Joensuun Nuorisoverstas / Mission Possible 2.0-hanke	2023 (30.11. saakka)	Itsearviointikysely ehkäisevästä päihdetyöstä

	6. Päihteiden ja pelaamisen puheeksiotto sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa a) Systemaattisen puheeksioton ja mini-interventioiden lisääminen EPT-hoito- ja palveluketjun mukaisesti sekä kirjaamisen kehittäminen b) Puheeksiotto osana muita palveluja ja prosesseja (esim. ikäihmisten RAI-arvioinnit)	Hyvinvointialue a) Koulu- ja opiskeluterv.huolto Oppilas- ja opiskeluhuolto Suun terveydenhuolto Ikäneuvola Työikäisten sosiaalipalvelut Äitiys- ja lastenneuvola Mielenterveys- ja päihdepalvelut Terveysasemat Muiden palvelualueiden kanssa keskustelut käyttöönnotosta	2023→ 2023→ 2023→ 2023→ 2023→ 2023→ 2025 2025 → 2023–2025 2023–2025	Tehtyjen puheeksiottojen ja mini-interventioiden määrä/vuosi
	7. Päihteiden ja pelaamisen puheeksiotto muualla kuin sote-palveluissa ja puheeksiotto-korttien hyödyntäminen (esim. varhaiskasvatus, nuorisopalvelut, työllisyyspalvelut, kehityskeskustelut, järjestöt)	Kunnat Järjestöt EHEÄ-hanke	2023–2025	Puheeksiotto-kortteja hyödyntävien kuntien ja järjestöjen lukumäärä
	8. Vanhemmuuden tuen menetelmien käyttö (esim. Lapset puheeksi, Voimaperheet, Vahvuutta vanhemmuuteen)	Perhekeskus-verkosto Hyvinvointialue / neuvolat	2023–2025	Menetelmien käyttömäärät
	9. Ehkäisevän päihdetyön huomioiminen osana liikunta- ja urheiluseurojen toimintaa a) Päihteettömyys osana kuntien avustuskriteerejä b) Nuuskaton urheilu -toimintamallin pilotti c) Pokalin kanssa tehtävä yhteistyö (EPT osana seura-analyysiä, uutiskirjettä, seurafoorumia, ohjaajavalmennusta)	a) Kunnat b) Josba Juniorit, P-K:n Syöpä-yhdistys c) Pokali, EPT-hanke, hyvinvointialue/EPT-asiantuntija	a) 2023–2025 b) 2023 c) 2023–2025	a) Päihteettömyys kirjattu 13 kunnan avustuskriteereihin (kyllä /ei) b) Toimintamalli käytössä (kyllä/ei) c) EPT-aiheiden lukumäärä uutiskirjeissä ja seurafoorumeissa

	10. Poliisin ennalta estävä toiminta/Ankkurin painopisteet: -nuorten rikostorjunta, päihteiden käyttöön puuttuminen, lähisuhdeväkivaltaan puuttuminen	Ennalta estävä toiminta / Minna Väistö	2023	-Päihteitä koskevat rikkomukset ja rikokset -Tiedot Ankkurin käsittelemistä asioista, joihin liittyy päihteet
	11. MARAK-toimintamalli (Vakavan parisuhdeväkivallan ja uhrin auttamisen moniammatillinen menetelmä) - Tunnistetaan paremmin päihteiden käytön yhteys perhe- ja lähisuhdeväkivaltaan	Hyvinvointialue / MARAK-työryhmä	2023–2025	MARAK-toiminnan tapausmäärät
	12. Päihteitä käyttäviin äiteihin ja perheisiin kohdistuva kehittämistyö a) Päihteitä käyttävien raskaana olevien naisten ja vauvaperheiden palveluketjujen ja palvelukokonaisuuksien kehittäminen b)Päihteitä käyttävien äitien palvelujen turvaaminen Siun sotessa (hoito- ja palveluketjutyö, puolison vastaanotto äitiysneuvolassa -pilotti, kahden lähetteen malli ja monialainen tiimi -pilotti)	Hyvinvointialue / Vauras-hanke Hyvinvointialue / Suojaa 2.0 -hanke	2023 2024	Hankkeiden sisältöjen toteutuminen
	13. Polku-työparimallin käyttöönotto: konsultaatituki ja työparimallitoiminta koulu- ja opiskeluterveydenhuollon ja päihdepalvelujen välillä	Hyvinvointialue / koulu- ja opiskeluterveydenhuolto & mielenterveys- ja päihdepalvelut	2023–2025	Työparimalliin liittyvien konsultaatioiden ja työparityöskentelyn lukumäärät
	14. Päihteitä käyttävien matalan kynnyksen palvelukeskuksen (mm. ajanvaraukseton vastaanotto) jatkosuunnittelu ja siihen liittyvä päätöksenteko	Hyvinvointialue / mielenterveys- ja päihdepalvelut Joensuun kaupunki	2023	Suunnitelma ja päätös palvelukeskuksen toiminnasta tehty (kyllä/ei)
	15. Järjestöjen toimintaan liittyvät tapahtumat a) Nikotiinittomuusoppitunnit 5.luokkalaisille (Joensuu & Kontiolahti) b) Tapahtumat Riverian opiskelijoille	a) P-K:n syöpäyhdistys, Hyvinvointialue b) EPT-työryhmä / P-K:n kansanterveyden keskus	a) 2023 b)2023–2025	-Tapahtumien lukumäärä -Tavoitettujen ihmisten lukumäärä

	c) Terveitä aamuja -tapahtumat (2/vuosi) Onttolan varuskunnassa ja nikotiinituotteiden lopettamisen pienryhmän pilotointi d) Korkeakouluopiskelijoille suunnatut Pop Up-tapahtumat e) Ikäihmisille suunnatut tapahtumat kunnissa (esim. Ilmiökahvila) ja koko alueella (Ikäihmisten terveyspäivä)	c) EPT-työryhmä /P-K:n kansanterveyden keskus d) EPT-työryhmä /P-K:n kansanterveyden keskus) e) Kunnat, EPT-hanke & EHYT Pokali & Hyvinvointialue	c) 2023–2025 d) 2023 e) 2023	
3.2 Eri alojen ammattilaiset hyödyntävät tarjolla olevia ehkäisevän päihdetyön työkaluja ja koulutuksia oman työnsä tueksi.	1. Koulutukset kunnissa työskenteleville a) EPT-hankkeen järjestämät koulutukset b) Valtakunnallisista koulutuksista tiedottaminen	a) EPT-hanke b) Hyvinvointialue / EPT-asiantuntija Kunnat / EPT-yhdyshenkilö	a) 2023 b) 2024–2025	-Koulutusten määrä -Koulutuksiin osallistuneiden lukumäärä -Saatu koulutus palaute/ kokonaisarvosana (jos kysytty)
	2. Koulutukset sote-ammattilaisille a) EPT-hoito- ja palveluketjun käyttöönottokoulutukset b) EPT-hankkeen järjestämät muut koulutukset c) Miepä kuuluu kaikille -koulutukset hyvinvointialueen työntekijöille d) Valtakunnallisista koulutuksista tiedottaminen	a) EPT-hanke b) EPT-hanke c) Hyvinvointialue/mielen-terveys- ja päihdepalvelut d) Hyvinvointialue/EPT-asiantuntija	a)2023 b)2023 c)2023–2025 d) 2023–2025	
	3. Koulutukset järjestö- ja seurakuntatoimijoille a) EPT-hankkeen järjestämät koulutukset b) Valtakunnallisista koulutuksista tiedottaminen	a) EPT-hanke b) EPT-hanke, Hyvinvointialue / EPT-asiantuntija	a)2023 b)2023–2025	

4. Asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen ehkäisevässä päihdetyössä

Tavoite	Toimenpiteet	Vastuutaho	Aikataulu	Seurantamittari/arviointi
Asukkailla on mahdollisuus osallistua ehkäisevän päihdetyön toimien suunnitteluun ja toteutukseen	Päihdetilannekyselyn toteuttaminen asukkaille, huomioiden haavoittuvassa asemassa olevat (sähköinen + paperinen kysely)	EPT-hanke Hyvinvointialue / EPT- asiantuntija Karelia AMK-opiskelijat	Syksy 2023	Kyselyyn osallistuneiden lukumäärä
	Kuntalaisfoorumit (esim. osana järjestöiltä, vanhempainilta, koululaisfoorumi)	Kunnat / EPT-yhdyshenkilö	2023–2025	Kuntalaisfoorumeiden lukumäärä ja aiheet
	Ehkäisevän päihdetyön teeman käsittely järjestöyhteistyöryhmissä ja järjestöfoorumeissa (esim. JANE, paikallisJANE)	Kunnat / EPT-yhdyshenkilö Hyvinvointialue / EPT- asiantuntija	2023–2025	Foorumeiden lukumäärä, joissa EPT teemana
	Kuntien ja hyvinvointialueen vaikuttamistoimielinten sekä asiakasraatien kuuleminen tarvittaessa	Kunnat / EPT-yhdyshenkilö Hyvinvointialue / EPT- asiantuntija	2023–2025	Vaikuttamistoimielinten ja asiakasraatien kuulemisten lukumäärä ja aiheet
	EPT-asukasosallisuuden lisääminen sote-asemien OLKA-toiminnan kautta	Hyvinvointialue P-K:n Sosiaaliturvayhdistys	2025	OLKA-toimintaan kiinnittyvä EPT-osallisuus (tavoitetut ihmiset, tulleet kehittämisideat)
	Selvitetään lupalausuntomenettelyn käyttöönottoa Pohjois-Karjalassa	EPT-hanke Kunnat / EPT-yhdyshenkilö Hyvinvointialue / EPT- asiantuntija AVI, Valvira	2023	Lupalausuntomenettelyn käyttöönotosta tehty päätös (kyllä/ei)

7 Lähteet

Alkoholilaki 1102/2017

Arpajaislaki 1047/2001

[Asetusluonnos vähimmäistietosisältöasetuksesta](#)

Joensuun kaupunki 2022. [Ehkäisevän päihdetyön suunnitelma 2022-2025](#)

Laki ehkäisevän päihdetyön järjestämisestä 523/2015

Laki hyvinvointialueiden rahoituksesta 617/2021

Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 612/2021

Liperin kunta 2021. [Mielen hyvinvoinnin ja ehkäisevän päihdetyön suunnitelma 2022–2024](#)

Pohjois-Karjalan maakuntaliitto 2019. [Pohjois-Karjala hyvinvoinnin edelläkävijäksi. Hyvinvointistrategia 2020–2025. Julkaisu 194, 2019.](#)

Pohjois-Karjalan maakuntaliitto 2020. [Pohjois-Karjalan-hyvinvointistrategian-toimintasuunnitelma. hyvinvointistrategia 2020-2025 ja sen toimintasuunnitelma](#)

Siun sote 2022. [Laaja hyvinvointikertomus](#)

STM 2020. [Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030.](#)

STM 2021a. [Päihde- ja riippuvuusstrategia. Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030 \(valtioneuvosto.fi\)](#)

STM 2021b. [Ehkäisevän päihdetyön toimintaohjelma. Väliarviointi ja jatkossa tehostettavat toimet vuoteen 2025 \(valtioneuvosto.fi\)](#)

STM 2022. [Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2022–2025.](#)

THL 2020. Ehkäisevä päihdetyö. <https://thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/ehkaiseva-paihdetyo>

THL 2022. Ehkäisevä päihdetyö -opas kunnille ja hyvinvointialueille.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144684/URN_ISBN_978-952-343-825-5.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Tupakkalaki 549/2016

Pohjois-Karjalan hyvinvointialue